

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE PERIOD OF POST-WAR RECOVERY

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.021>

УДК 332.13:332.12

JEL: R23, R30, R58, H56, H72

М.І. МЕЛЬНИК, д-р екон. наук, проф., завідувачка відділу просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна
e-mail: mar.melnyk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>

І.В. ЛЕЩУХ, канд. екон. наук,
старший науковий співробітник відділу просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна
e-mail: ira_leschukh@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>

ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ЕНДОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ *

Проаналізовано масштаби втрат ендегенного потенціалу регіонів України в умовах війни з РФ. Показано втрати людського і трудового капіталів регіонів країни внаслідок міграції населення за кордон, а також внутрішнього переміщення з регіонів, де ведуться активні бойові дії, до більш безпечних. Проаналізовано поведінку бізнесу в умовах війни. Встановлено масштаби його втрат, які мали місце в перші місяці після 24 лютого 2022 р., окреслено основні напрями адаптації до нових умов діяльності. Показано вплив втрат ендегенного потенціалу регіонів України в умовах війни на недоотримання доходів місцевими бюджетами.

Ключові слова: українсько-російська війна; ендегенний потенціал регіону; втрата людського потенціалу; втрата робочих місць; доходи місцевих бюджетів; релокація.

Ендегенний потенціал є фундаментом економічної могутності регіонів зокрема і держави в цілому, джерелом їх соціально-економічного прогресу. Проте війна РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, зниження економічної динаміки і

* Статтю підготовлено в межах виконання НДР «Глобалізаційні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів України» (виконується за постановою Бюро відділення економіки НАН України від 27.08.2020 р., протокол № 7; державний реєстраційний № 0121U111754).

Ц и т у в а н н я: Мельник М.І., Лещух І.В. Вплив збройної агресії РФ на ендегенний потенціал регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 21—44. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.021>

втрату ендогенного потенціалу регіонів країни. У даному контексті варто врахувати і збитки української економіки від втрати ендогенного потенціалу Донецької, Луганської областей і Криму внаслідок їх окупації, а також ведення на цих територіях перманентних бойових дій у 2014—2021 рр. Так, за оцінкою міжнародних експертів¹, загальний обсяг продукції, яку Україні не вдалося виготовити через конфлікт з РФ, становив 280 млрд дол. (до 40 млрд дол. щороку, або 19,9% ВВП України доконфліктного рівня). Анексія Криму у 2014 р. коштувала Україні до 58 млрд дол. невиробленого ВВП, а конфлікт у Донбасі — до 14,6 млрд дол. щороку протягом 2014—2020 рр. (у цілому приблизно 102 млрд дол.). Ці події також негативно вплинули на торгівлю та інвестиції (втрачено приблизно 72 млрд дол. інвестицій; до того ж, мало місце зниження довіри інвесторів до економіки України в цілому), що спричинило значні втрати активів і недоотримання податкових надходжень. Водночас постійне зниження експорту призвело до загальних втрат країни в розмірі приблизно 162 млрд дол., а сукупні втрати Україною основних фондів у Криму і Донбасі від знищення чи пошкодження активів становили 117 млрд дол. В умовах же повномасштабного вторгнення РФ загальні втрати України (станом на кінець травня 2022 р.) оцінюються Міністерством економіки України у 600 млрд дол., з яких майже 95 млрд — це прямі втрати від пошкодження інфраструктури.

Втрати для економіки України внаслідок бойових дій уже намагались оцінити провідні вітчизняні науковці-економісти. Так, В. Геєць визначає їх на рівні від 22 до 46% ВВП, промислового виробництва — близько 50%, експортних надходжень — 48%, капітальних інвестицій — 45% [1]. Л. Дейнеко із співавторами [2] оцінюють скорочення обсягів промислового виробництва протягом березня 2022 р. в межах 60—65% від показників аналогічного періоду минулого року, незворотні втрати промислового потенціалу — близько 30%. При цьому вчені зазначають, що третина промислового потенціалу країни залишається незадіяною через високі ризики, порушення виробничих і транспортних ланцюгів, втрату доступу до ресурсів (як сировинних, так і людських) тощо. Е. Лібанова загальну чисельність переміщеного внаслідок збройної агресії населення оцінює в 7,5 млн осіб [3]. Однак сьогодні ґрунтовні дослідження щодо втрат регіонів України через війну з РФ майже відсутні.

Отже, **мета статті** — проаналізувати масштаби втрат ендогенного потенціалу регіонів України в умовах війни.

ВТРАТИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал є чи не основним продуктивним чинником економічного і суспільного розвитку, рушійною силою сталого зростання й зниження рівня бідності. Очевидно, що в умовах воєнно-політичної кризи в Україні 2014—2021 рр. і активізації воєнного протистояння в лютому 2022 р., а та-

¹ Cost to Ukraine of Conflict with Russia. *Cebr*. 2022. Feb 10. URL: https://cebr.com/reports/cost-to-ukraine-of-conflict-with-russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrGYeElm-a749mqkeACXrKdvrQvNvjVdldKbxgtQlue_1c (дата звернення: 02.07.2022).

кож на тлі невирішених проблем, пов'язаних з негативними наслідками пандемії COVID-19, якість і ефективність використання продуктивної спроможності населення значно знизилася. Так, уже в перший місяць повномасштабної війни в Україні кількість переміщеного населення перевищила 10 млн осіб (або приблизно 20% населення країни), з яких майже 6,5 млн стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО)². За іншими оцінками, кількість переміщених осіб у цей період становила приблизно 7—7,5 млн осіб, з них у межах України — 3,5—4 млн осіб³. Станом на 11 травня 2022 р. чисельність ВПО перевищила 8 млн осіб. До п'ятірки регіонів, з яких населення виїжджало найчастіше, увійшли Харківська, Київська, Донецька, Луганська області й Київ (табл. 1).

Потужним викликом для ендогенного зростання регіонів став і виїзд значної кількості населення за межі країни. Так, у перший місяць війни, за різними оцінками, виїхало 3,2—3,8 млн українців.

Станом на 9 червня 2022 р. з України виїхало 4,9 млн осіб, з них 3,2 млн (65,4%) уже зареєстровані на тимчасовий захист або подібні програми національного захисту в країнах Європи (табл. 2). Цікаво, що до країни-агресора в перший місяць війни виїхало приблизно 8,3% усіх емігрантів, станом на початок червня — 23,2%; до Білорусі — відповідно, 0,5 і 0,2% переміщених українців. З огляду на те, що інтенсивність бойових дій зберігається, чисельність населення, яке може покинути Україну, ймовірно, зростатиме. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у липні 2021 р. у

Таблиця 1. Топ-5 областей за походженням і кількістю прийнятих ВПО станом на 11 травня 2022 р.

Регіони	Кількість осіб
<i>Макрорегіони походження ВПО</i>	
Схід	3,5 млн (45%)
Північ	1,8 млн (23%)
Київ	1,5 млн (19%)
Південь	771 тис. (10%)
Захід	154 тис. (2%)
Центр	77 тис. (1%)
<i>За походженням ВПО, %</i>	
Харківська	21
Київ	19
Київська	18
Донецька	15
Луганська	5
<i>За кількістю прийнятих ВПО, %</i>	
Дніпропетровська	11
Київська	10
Львівська	9
Вінницька	7
Полтавська	7

Джерело: складено авторками за: Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. 2022. 11 трав. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-pere-mishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy> (дата звернення: 02.07.2022).

² Війна в Україні: кількість біженців досягла 3,8 млн людей. *Слово і діло*. 2022. 28 бер. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/28/novyna/suspilstvo/vijna-ukrayini-kilkist-bizhencziv-dosyahla-38-mln-lyudej> (дата звернення: 02.07.2022).

³ Портрет абсолютно іншого українця. Інтерв'ю НВ із професоркою Лібановою про кардинальні зміни в суспільстві. *НВ*. 2022. 31 бер. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/vijna-v-ukrajini-yak-zminilosya-ukrajinske-suspilstvo-interv-yu-nv-z-elloyu-libanovoyu-50229900.html> (дата звернення: 02.07.2022).

світі налічувалося 53,47 тис. українських біженців, які просили відповідний статус (з них у Європі — 36,49 тис.)⁴.

Натомість відсутня актуальна й об'єктивна статистика щодо жертв війни РФ проти України серед цивільного населення і військових. Так, за оцінкою Верховного комісара ООН з прав людини⁵, станом на 25 травня 2022 р. внаслідок бойових дій загинуло 3974 особи, ще 4654 цивільних зазнали поранень. Разом з тим близько 13 млн осіб не змогли виїхати із зон бойових дій і вимушені перебувати в антисанітарних умовах і потерпати від нестачі їжі та води. Отже, вважаємо, що чисельність жертв є значно заниженою, адже: *по-перше*, не враховано кількість постраждалих військовослужбовців, *по-друге*, відсутня об'єктивна й актуальна статистика щодо кількості населення, вивезеного до Росії, його подальших умов життєдіяльності, *по-третє*, за даними міської влади Маріуполя, станом на 25 травня 2022 р. лише у цьому місті від початку повномасштабної війни загинули щонайменше 22 тис. осіб⁶.

Крім втрати людського капіталу як складової ендогенного потенціалу сьогодні в Україні мають місце зниження якості й рівня життєдіяльності наявного населення, а також його соціально-психологічна дезадаптація. Чи не основним дестабілізуючим фактором втрати ендогенного потенціалу є зниження платоспроможності населення країни внаслідок бойових дій. Так, за даними групи «Рейтинг»⁷, серед українців, які мали роботу до війни, понад половину (53%) сьогодні не працюють; 22% працюють у звичному режимі, 21% — віддалено або частково, лише 2% знайшли собі нову роботу. Левова частка громадян, які втратили роботу, — це мешканці Сходу (74%), молодь до 35 років (60%) і ті, хто покинув своє місто (66%). У цілому внаслідок війни економічне становище значно погіршилось у 52% населення, у 28% — скоріше погіршилось і лише у 18% — не змінилось. Національний банк України оцінює падіння зарплат у приватному секторі на 25—50% порівняно з довоєнним часом⁸. При цьому доходи домогосподарств підтримуються соціальними виплатами, підвищенням пенсій і збільшенням грошових виплат військовим.

Очевидно, що якість і ефективність людського капіталу зростають у нормальних мирних умовах. Зважаючи на те, що 93% осіб, які покинули межі України, все ж планують повернутися додому після закінчення бойових дій⁹, а також ураховуючи потребу внутрішньо переміщеного населення

⁴ За 25 днів війни из Украины выехало порядка 3,5 млн человек, — ООН. *Центр транспортних стратегій*. 2022. 21 бер. URL: https://cfts.org.ua/news/2022/03/21/za_25_dney_voynu_iz_ukrainy_vyexalo_poryadka_35 mln_chelovek_oon_69616?fbclid=IwAR3I1Z5p7Q9nkbH7P2VOrQYeXgwkd--fHjcxSc3Vmtqp-mYL7ecoED_Eyc (дата звернення: 02.07.2022).

⁵ Справжні цифри значно вищі: в ООН озвучили нові дані про загиблих та поранених у війні в Україні. *TCH*. 2022. 25 трав. URL: <https://tsn.ua/ato/spravzhni-cifri-znachno-vischi-v-oon-ozvuchili-novi-dani-pro-zagiblih-ta-poranenih-u-viyini-v-ukrayini-2070886.html> (дата звернення: 02.07.2022).

⁶ Там само.

⁷ Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг». URL: <https://ratinggroup.ua/> (дата звернення: 07.06.2022).

⁸ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд, червень 2022 року. *Національний банк України. Департамент монетарної політики та економічного аналізу*. 2022. Червень. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4 (дата звернення: 01.07.2022).

⁹ Офіційний сайт соціологічної групи «Рейтинг». URL: <https://ratinggroup.ua/> (дата звернення: 07.06.2022).

Таблиця 2. Міграція населення України внаслідок війни з РФ станом на 9 червня 2022 р.

Країна перебування	Особи, які прибули з України		Особи, які зареєстровані на тимчасовий захист або подібні програми національного захисту в країні перебування	
	кількість, тис. осіб	частка в загальній чисельності вибулих з України, %	кількість, тис. осіб	частка в загальній чисельності прибулих українців у країну, %
Усього	4904,2	100,0	3206,6	65,4
<i>Країни-сусіди</i>				
Польща	1152,4	23,5	1152,4	100,0
РФ	1136,2	23,2	Немає інформації	—
Румунія	89,8	1,8	34,4	38,3
Молдова	86,3	1,8	Немає інформації	—
Словаччина	77,3	1,6	77,1	99,7
Угорщина	24,1	0,5	24,1	100,0
Білорусь	8,1	0,2	Немає інформації	—
<i>Інші країни Європи</i>				
Німеччина	780,0	15,9	565,8	72,5
Чехія	366,6	7,5	366,5	100,0
Туреччина	145,0	3,0	Немає інформації	—
Італія	125,9	2,6	97,3	77,3
Іспанія	118,2	2,4	118,1	99,9
Австрія	70,2	1,4	69,8	99,4
Нідерланди	63,0	1,3	63,0	100,0
Литва	53,9	1,1	53,9	100,0
Швейцарія	53,1	1,1	53,1	100,0
Бельгія	45,9	0,9	45,3	98,7
Франція	43,3	0,9	43,3	100,0
Португалія	41,6	0,8	41,5	99,8
Естонія	39,8	0,8	25,7	64,6
Швеція	39,6	0,8	38,0	96,0
Велика Британія	37,4	0,8	37,4	100,0

Джерело: складено авторками за: Ukraine Refugee Situation. Operation data portal. 2022. Jun 09. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrestricted> (дата звернення: 09.06.2022).

в підвищенні власного матеріального забезпечення, центральній та місцевій владі дуже важливо активізувати зайнятість населення (наскільки це можливо). Адже дохід «закриває» базові потреби людини, дає відчуття безпеки і знижує тривогу перед невизначеним майбутнім (табл. 3). У перспективі наявність місця праці й доходу знижує рівень апатії і песимізму. В умовах відновлення України після війни з РФ важливим буде посилення інвестування саме в людський капітал.

Населення країни — це творці й споживачі вітчизняного продукту. Відтак, втрата населення країни (зовнішнє переміщення, загибель) і (або) зни-

Таблиця 3. Найбільші потреби населення України станом на травень 2022 р., %

Потреби	Захід	Схід	Північ	Південь	Центр	Київ	У середньому
Гроші	59	66	68	73	67	63	66
Доступ до роботи	30	56	53	46	41	44	44
Продукти харчування	23	32	20	34	23	20	25
Безпечне місце проживання	14	28	28	27	17	19	22
Доступ до медичного обслуговування	13	26	9	12	10	13	14
Медикаменти	10	19	9	21	11	9	13
Житло	5	26	6	12	9	7	11
Можливість виїхати за кордон	12	8	7	11	14	9	11
Доступ до освіти	13	11	9	12	8	10	10

Джерело: складено авторками за: Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України — перша хвиля дослідження. Аналітичний звіт. Травень 2022. URL: https://gradus.app/documents/254/GradusEU_publiczcion_wave1_UA_09.06.22.pdf

Таблиця 4. Втрати споживчого попиту регіонами України внаслідок внутрішньої міграції населення, млн дол.

Регіони	Втрати споживчого попиту
<i>Макрорегіони походження ВПО</i>	
Схід	1417
Північ	728
Київ	890
Південь	312
Захід	63
Центр	31,2
<i>Топ-3 областей походження ВПО</i>	
Харківська	568
Київ	890
Донецька	502

Джерело: розраховано авторами за: Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/killist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy> (дата звернення: 01.07.2022).

ження (втрата) його платоспроможності чинять кумулятивний вплив на погіршення кон'юнктури вітчизняного споживчого ринку. ОЕСР називає внутрішній споживчий попит одним з важливих чинників ендogenous розвитку. Тому, беручи до уваги статистичні дані щодо чисельності ВПО (див. табл. 1), розрахуємо приблизний обсяг втрат споживчого попиту регіонами України внаслідок внутрішнього переміщення населення (табл. 4). При розрахунках узято до уваги розмір середньої заробітної плати штатних працівників у січні 2022 р. в Україні в цілому й у розрізі регіонів (ринковий курс долара дорівнює 37 грн).

Отже, однією з тенденцій нинішнього розвитку регіонів України є посилення міжрегіональних диспропорцій споживчого попиту внаслідок переміщення населення з регіонів, де ведуться бойові дії, у більш спокійні області.

Разом з тим серйозним викликом для розвитку і реалізації ендогенного потенціалу регіонів є «переміщення» споживчого попиту до країн Європи, зумовлене міграцією українського населення. За нашими розрахунками, станом на початок червня з української економіки за кордон «перемістилося» приблизно 1,9 млрд дол. споживчого попиту. В умовах подальшого воєнного протистояння ймовірно є подальше зниження і обсягів виробництва (насамперед, через руйнування виробничої інфраструктури), і споживчого попиту внаслідок зростання безробіття, яке, у свою чергу, чинитиме навантаження на систему соціального забезпечення, а відтак і на місцеві та державний бюджети.

ВТРАТА РОБОЧИХ МІСЦЬ

Викликом ендогенному потенціалу регіонів України в умовах війни є втрата трудових ресурсів. За перші три місяці війни в Україні було втрачено близько 4,8 млн робочих місць. За нашими розрахунками, у 2021 р. внесок одного робочого місця у ВВП країни становив приблизно 313 тис. грн. Відповідно, загальні втрати ВВП унаслідок втрати названої кількості робочих місць у перші три місяці війни становили 1,5 млрд грн. Міжнародна організація праці прогнозує, що якщо воєнні дії припиняться в короткостроковій перспективі, матиме місце швидке повернення 3,4 млн робочих місць, у разі ж подальшої воєнної ескалації втрати робочих місць можуть сягнути 7 млн¹⁰.

Згідно з офіційними даними Державної служби зайнятості та Державної служби статистики України, рівень зайнятості населення в січні — травні 2022 р. скоротився лише на 0,5 в. п. (з 56,2 до 55,7%). При цьому рівень безробіття населення в умовах війни зріс лише на 0,4 в. п. (з 9,5 до 9,9% робочої сили). Найвищий рівень безробіття зафіксовано в Чернігівській (12,4%), Полтавській (12,4%), Волинській (12,7%), Кіровоградській (13,2%), Донецькій (15,4%) і Луганській (16,0%) областях¹¹. Цікаво, що в регіонах, які приймають найбільшу кількість евакуйованого населення (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Вінницька області), рівень безробіття знизився лише приблизно на 10%. Вважаємо дану статистику необ'єктивною, адже:

по-перше, за офіційною інформацією української влади, станом на 11 травня 2022 р. чисельність ВПО перевищила 8 млн осіб. При цьому, за даними Державного центру зайнятості України¹², станом на 1 травня 2022 р. на обліку в Центрах зайнятості перебувало 7,3 тис. ВПО. Отже, має місце проблема швидкого залучення переселенців до економічних процесів «приймаючих» регіонів;

по-друге, не всі ВПО реєструються безробітними (до того ж, частина з них унаслідок бойових дій могла втратити документи), низка з них мігрує за кордон;

¹⁰ Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression. *International Labour Organization*. 2022. May 11. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.htm (дата звернення: 01.07.2022).

¹¹ Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні — квітні 2022 року. Державна служба зайнятості. 2022. 18 трав. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (дата звернення: 01.07.2022).

¹² Там само.

по-третьє, на сайтах з пошуку роботи кількість резюме на одну вакансію в травні 2022 р. зросла порівняно з травнем 2021 р. в 4—5 разів (ідеться про сайти Rabota.ua і Work.ua);

по-четверте, згідно з соціологічними дослідженнями групи «Рейтинг», 39% населення, яке працювало в довоєнний період, станом на кінець квітня не повернулися до роботи; опитування Міжнародного республіканського інституту серед респондентів виявили 21% населення, яке втратило роботу і не працює; результати дослідження Advanter Group і Ліги ділових клубів України вказують на втрату місця роботи 1,2 млн українців (станом на квітень 2022 р.).

Разом з тим сьогодні існує проблема відсутності обліку тих офіційно зареєстрованих безробітних, які виїхали за межі країни. Маючи офіційний статус безробітного в Україні й отримуючи відповідні виплати з безробіття з державного бюджету, вони фактично формують споживчий попит за межами нашої країни.

ВТРАТИ БІЗНЕСУ, АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансову основу для забезпечення ендогенного зростання регіонів України формує місцевий бізнес. Однак в умовах війни він зазнав чималих втрат. Так, за оцінкою експертів Gradus і KUS Business, у перший місяць бойових дій до режиму часткової роботи або взагалі до припинення функціонування вдалося до 85% бізнесу, серед яких 1% припинили діяльність і не планували відновлення, а 35% призупинили діяльність, чекаючи на закінчення війни. Крім того, 86% підприємств працювали з меншою порівняно з довоєнним часом завантаженістю, а 33% підприємств не мали можливості виплатити заробітну плату працівникам, 29% — оплатити послуги постачальників¹³. Найбільше постраждали ті галузі, де неможлива дистанційна робота, — авіаційні та морські перевезення, сфера комерційних послуг, де бізнес працює безпосередньо зі споживачами¹⁴. Основні проблеми, з якими стикається вітчизняний бізнес в нинішніх умовах, — нестача замовлень, проблеми з логістикою і брак сировини¹⁵. Цікаво, що в перші три тижні війни, за нульової реєстрації нового бізнесу (прибуткових компаній)¹⁶ активно реєструва-

¹³ Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. Аналітичний звіт. Березень 2022. Gradus. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf?fbclid=IwAR3wgZweIFlJ3vRTrxg0oY2YqEgTLEHpf_2LkdKIgPL18ZBC_ROWX6sor8g (дата звернення: 29.06.2022).

¹⁴ Мінекономіки визначило пріоритетні галузі, що потребують особливої підтримки під час війни. Міністерство економіки України. 2022. 01 квіт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cdbccfec-285d-43b0-9068-28876b470d45&title=MinekonomikiViznachiloPrioritetniGaluzi-SchoPotrebuiutOsoblivoiPidtrimkiPidChasViini> (дата звернення: 29.06.2022).

¹⁵ Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. Аналітичний звіт. Березень 2022. Gradus. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf?fbclid=IwAR3wgZweIFlJ3vRTrxg0oY2YqEgTLEHpf_2LkdKIgPL18ZBC_ROWX6sor8g (дата звернення: 29.06.2022).

¹⁶ Рекордну кількість нових ФОПів зареєстровано за останній тиждень травня. Опендатабот. 2022. 01 чер. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record> (дата звернення: 29.06.2022).

лися нові благодійні фонди і громадські (неприбуткові) організації. Починаючи з кінця березня 2022 р. дещо активізувалася реєстрація нового (прибуткового) бізнесу. Відтак, у березні — квітні (фактично перші два місяці війни) темп реєстрації нового бізнесу вже наблизився до 50% від довоєнного аналогічного періоду 2021 р.¹⁷ і на 29% перевищив показник відповідного періоду 2020 р. (перші два місяці пандемії COVID-19). Отже, є підстави для висновку, що **адаптація бізнесу до війни відбулася дещо швидше, ніж до пандемії COVID-19.**

На кінець травня 2022 р. темпи реєстрації нового бізнесу порівняно з відповідним періодом 2020 р. були вищими на 24% і досягли майже 90% рівня травня 2021 р.¹⁸ До топ-секторів, у яких найчастіше реєструвався новий бізнес, увійшли¹⁹:

- серед юридичних осіб: вирощування зернових (крім рису) і бобових культур, а також насіння олійних культур; неспеціалізована оптова торгівля; комп'ютерне програмування;
- серед ФОПів: комп'ютерне програмування; роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями і тютюновими виробами.

Протягом трьох місяців війни незмінною залишається трійка лідерів серед регіонів, у яких найчастіше реєструвався новий бізнес. Це Київ, Львівська і Дніпропетровська області. Разом з тим у бізнес-середовищі сьогодні сформувалося два основних «тренди» — релокація і галузева трансформація.

Попри високу вартість і складність (як юридичну, так і технічну) релокації станом на 10 червня 2022 р. Міністерство економіки України отримало заявки на релокацію від 1639 підприємств, з них майже половину склали малі підприємства. Понад третину підприємств, які подали відповідну заявку, вже релоковано (табл. 5), більшість з них повністю відновили роботу на новій території²⁰. Серед евакуйованих підприємств переважають металообробні й машинобудівні, медичні й фармацевтичні компанії, підприємства легкої промисловості та IT-галузі. Водночас серед релокованого бізнесу є й підприємства оптової торгівлі, які у Західний регіон України переміщують насамперед свої логістичні центри, у першу чергу склади з готовою продукцією, а також IT-компанії, які вже створили потужні кластери у Львові й на Закарпатті²¹.

¹⁷ Відродження українського бізнесу в умовах війни: аналітика за 2 місяці. *Дія Бізнес*. 2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/vidrodzenna-ukrainskogo-biznesu-v-umovah-vijni-analitika-za-2-misaci> (дата звернення: 29.06.2022).

¹⁸ Український бізнес в умовах війни: аналітика стану за три місяці. *Дія Бізнес*. 2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/ukrainskij-biznes-v-umovah-vijni-analitika-stanu-za-3-misaci> (дата звернення: 29.06.2022).

¹⁹ За 3 місяці війни українці зареєстрували понад 30 тисяч підприємств — Мінцифри. *Економічна правда*. 2022. 13 чер. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/13/688097/> (дата звернення: 29.06.2022).

²⁰ Український бізнес в умовах війни: аналітика стану за три місяці. *Дія Бізнес*. 2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/ukrainskij-biznes-v-umovah-vijni-analitika-stanu-za-3-misaci> (дата звернення: 29.06.2022).

²¹ Програма релокації: 465 підприємств передані для транспортування, 178 — перевезені в безпечні регіони. *Міністерство економіки України*. 2022. 05 квіт. URL: [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c7389f37-951b-449e-9037-6960b860527f&title=Programa Relokatsii-465-PidprimstvPeredaniDliaTransportuvannia-178-PerevezeniVBezpechniRegioni](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c7389f37-951b-449e-9037-6960b860527f&title=Programa%20Relokatsii-465-PidprimstvPeredaniDliaTransportuvannia-178-PerevezeniVBezpechniRegioni) (дата звернення: 29.06.2022).

Таблиця 5. Регіональний розподіл релокації підприємств, од.

Області, з яких виїхали	Області, до яких переїхали																			Усього							
	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська		Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	Київ	
Вінницька	1																										1
Волинська		1																									0
Дніпропетровська	2	1	13																								24
Донецька		2	1	1																							50
Житомирська					1																						3
Закарпатська					5																						0
Запорізька		1	1																								22
Івано-Франківська	3	1																									0
Київська					10																						64
Кіровоградська																											0
Луганська					1																						27
Львівська																											1
Миколаївська					1																						7
Одеська					1																						6
Полтавська																											2
Рівненська																											1
Сумська																											7
Тернопільська																											0
Харківська	10	3	2		19																						136
Херсонська					1																						3
Хмельницька																											0
Черкаська					1																						2
Чернівецька	2																										0
Чернігівська	3				20																						11
Київ																											136
Усього	20	8	28	0	1	81	0	37	5	11	0	128	0	2	9	8	0	35	0	0	16	69	0	0	0	503	

Джерело: Український бізнес в умовах війни: аналітика стану за три місяці. Дія Бізнес. 2022. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/ukrainskij-biznes-v-umovah-vijni-analitika-stanu-za-3-misaci> (дата звернення: 29.06.2022).

Безумовним лідером за кількістю релокованих підприємств є Львівська область. Так, у регіон уже переїхала майже чверть релокованих підприємств. У цілому на цих підприємствах працюють понад 3000 осіб²².

Регіони, які нині приймають новий бізнес, мають унікальну можливість для посилення власного ендогенного потенціалу. Так, наприклад, релокація створює умови для активізації виробничої та підприємницької діяльності в менш промислово розвинутих західних регіонах. Це особливо важливо в разі значного зростання видатків, пов'язаних з обороною, розв'язанням соціальних питань і облаштуванням біженців на тлі суттєвого зменшення обсягів надходжень до державного і місцевих бюджетів. Нові підприємства — це нові робочі місця, які дозволять зберегти населення від від'їзду за кордон завдяки підвищенню його платоспроможності. Відтак, місцева влада вже сьогодні повинна розпочати формування сприятливого бізнес-клімату на довгострокову перспективу, аби втримати новий бізнес на своїй території.

Галузева трансформація бізнесу — ще один спосіб його «порятунку» в сьогоднішніх умовах. Так, нині пріоритетними галузями, які безпосередньо забезпечують життєдіяльність громадян і зміцнюють обороноздатність держави, стали сільське господарство, виробництво продуктів харчування, роздрібна торгівля харчовими і нехарчовими продуктами, комунальні та енергетичні послуги, виробництва, що працюють над мобілізаційними замовленнями. Саме цим видам діяльності, на наш погляд, Уряд, Міністерство економіки України, а також департаменти економіки обласних державних адміністрацій повинні надати першочергову підтримку у вигляді пільг з оплати кредитів, пільгового оподаткування, допомоги з організацією логістики, інших стимулів розвитку. Разом з тим важливими є сприяння в просуванні вітчизняної продукції на ринку, а також збереження співробітників, у тому числі від від'їзду за кордон.

ВТРАТА ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У перший місяць війни в Україні було зруйновано понад 40 промислових підприємств, законсервовано одну атомну електростанцію. До середини квітня 2022 р. активні бойові дії тривали на території дев'яти областей України і в Києві, загальна частка яких у обсягах реалізації промислової продукції у 2021 р. становила 44,5%. Під загрозою опинився промисловий потенціал лідерів індустріального розвитку — Дніпропетровської і Запорізької областей, які зазнали значних руйнувань інфраструктури внаслідок ракетних ударів. Частки цих областей у структурі реалізації промислової продукції у 2021 р. становили, відповідно, 18,7% і 8,4%. Науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України [1] оцінюють незворотні втрати промислового потенціалу в 30%.

Значна кількість підприємств, на які припадає близько третини промислового потенціалу, скоротила свою діяльність через втрату чи ускладнення доступу до сировинних ресурсів і ринків збуту, а також вимушену міграцію

²² Економіка їде на захід: як рятується український бізнес від війни. *LB.ua*. 2022. 11 трав. URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html (дата звернення: 29.06.2022).

промислово-виробничого персоналу. Зазнали повного руйнування або пошкоджень, які не підлягають ремонту, такі промислові гіганти, як металургійний комбінат «Азовсталь», Кременчуцький НПЗ, ДП НВКГ «Зоря» — «Машпроект» та ін. (табл. 6).

Таблиця 6. Перелік промислових об'єктів, які зазнали повного руйнування або пошкоджень чи не підлягають ремонту, станом на початок червня 2022 р.

Підприємства	Адреси	Характеристики	Розміри активів, млн дол.
Металургійний комбінат «Азовсталь»	Маріуполь	Металургія; монополіст в Україні з випуску деяких видів металопродукату, підприємство з повним металургійним циклом; комбінат за рівнем валового доходу займає третє місце серед металургійних підприємств України	1444
Кременчуцький НПЗ	Кременчук	Нафтопереробка; найбільше підприємство з виробництва нафтопродуктів в Україні; має важливе стратегічне значення для України як одне з джерел створення стратегічного запасу нафтопродуктів; у довоєнний період забезпечував понад 30% всього українського ринку	374
ДП НВКГ «Зоря» — «Машпроект»	Миколаїв	Інше; науково-виробничий комплекс газотурбобудування; підприємство виготовляло газотурбінні двигуни, зубчасті передачі, газотурбінні установки	137
CocaCola Beverages	смт. Велика Димерка, Київська область, Броварський район	Їжа та напої	105
ПрАТ «Монделіс Україна»	Тростянець, Сумська область	Їжа та напої; українське підприємство, що належить до групи компаній «Mondelez International» — однієї з найбільших у світі з виробництва шоколадної продукції, печива, цукерок і жувальної гумки; до війни підприємство було одним з лідерів на ринку харчових продуктів України в категоріях виробів з шоколаду, солоних снеків і печива; продукція компанії була представлена в Україні торговими марками «КОРОНА», MILKA, «ЛЮКС», «ВЕДМЕДИК «БАРНІ»», «Belvita! Добрий Ранок!», TUC, OREO, PICNIC, DIROL, HALLS	104
ПрАТ «Ветропак Гостомельський склозавод»	Гостомель, Київська область	Інше; один з найбільших в Україні виробників скляної тари для харчових продуктів, напоїв і алкогольних виробів	92
Обіо	Житомир	Інше; базальтова теплоізоляція	28

Джерело: складено авторками за даними з відкритих джерел.

Крім того, значно постраждали багато інших потужних промислових підприємств.

1. Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча (Маріуполь; розмір активів — 1893 млн дол.; один з найбільших експортерів України; мав повний металургійний цикл, забезпечував сировиною (переважно агломератом) інші металургійні підприємства України; комбінат експортував свою продукцію в понад 50 країн світу);

2. ПАТ «Запоріжсталь» (Запоріжжя; третій за масштабами виробник металопродукції в Україні, володів повним виробничим циклом випуску металургійної продукції);

3. «Арселор Міттал Кривий Ріг» (Кривий Ріг; найбільше підприємство гірничо-металургійного комплексу України, компанія працювала в складі міжнародної корпорації Arcelor Mittal — найбільшого іноземного інвестора в Україні).

4. АТ «Українські енергетичні машини» (Харків; розмір активів — 417 млн дол.; турбінобудівне підприємство, одне з найбільших у світі; спеціалізація — виробництво парових турбін для теплових і атомних електростанцій, гідравлічних турбін для гідроелектростанцій і гідроакumuлюючих електростанцій, газових турбін для теплових електростанцій);

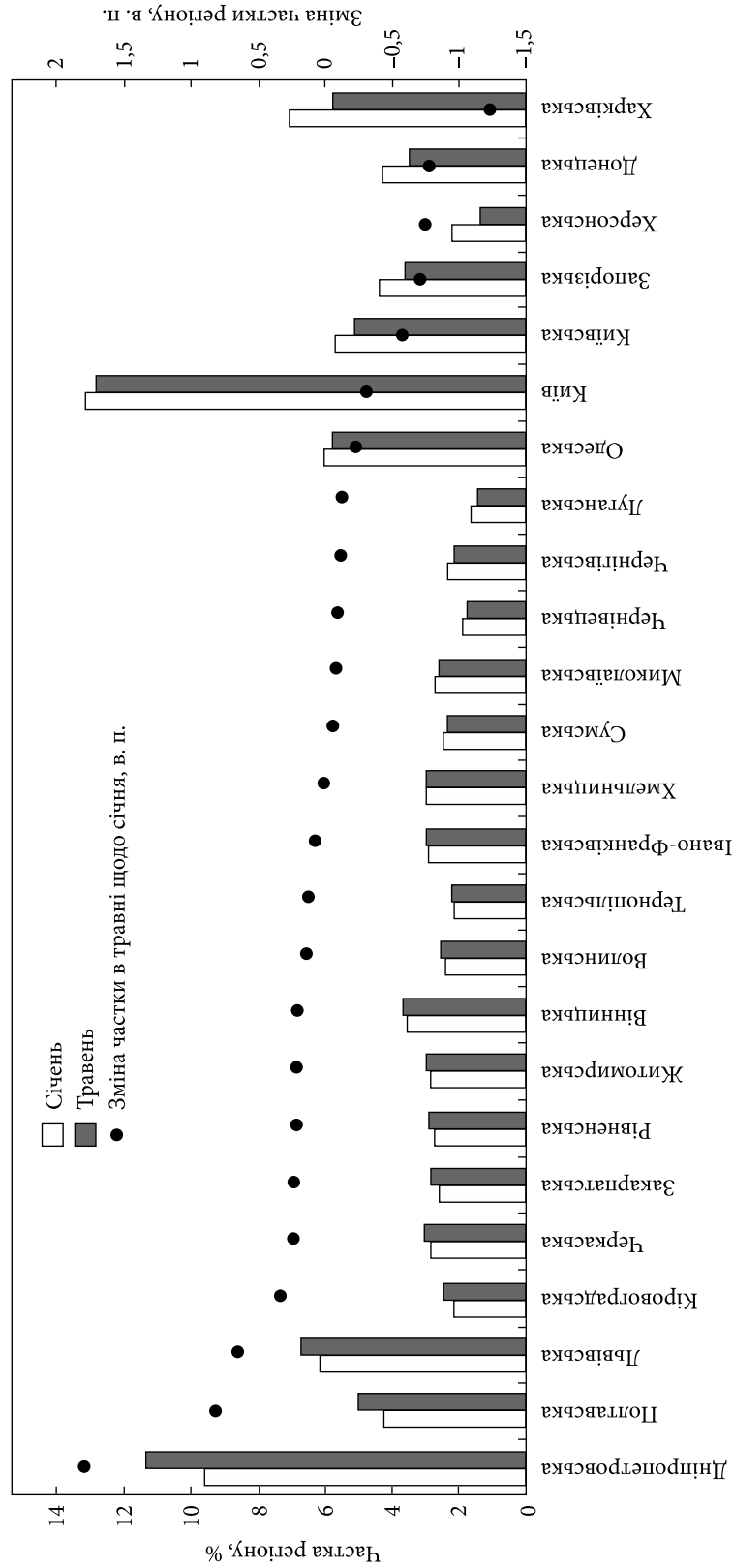
5. ДП «Антонов» (Київ; розмір активів — 385 млн дол.; авіабудівний концерн, що об'єднує конструкторське бюро, комплекс лабораторій, експериментальний завод і випробувальний комплекс для розробки і сертифікації літаків; входить до складу державного концерну «Укроборонпром»; на підприємстві реалізовано повний цикл створення сучасного літака — від розробки й серійного виробництва до забезпечення комплексної післяпродажної підтримки).

У 2020 р. зазначені компанії увійшли до рейтингу топ-200 найбільших платників податків за версією онлайн-журналу «РЕЙТИНГ. Бізнес в офіційних цифрах»²³. За нашими розрахунками, цими п'ятьма компаніями сумарно було сплачено до бюджету 4,4 млрд грн. У 2020 р. обсяг видатків державного бюджету України на духовний і фізичний розвиток становив 9,8 млрд грн, на охорону навколишнього природного середовища — 6,6 млрд грн, на ЖКГ — 0,09 млн грн.

Міністерство економіки України оцінює втрати підприємств і організацій у цілому у 80 млрд дол.²⁴ Усі ці об'єкти надають робочі місця населенню України і є платниками податків. Але в умовах втрати виробничого потенціалу значно знизилася база оподаткування, від'ємним є і сальдо торговельного балансу. Мають проблеми з логістикою через обмежені можливості «Укрзалізниці» і закриття портів Чорного моря підприємства, що забезпечують сировиною металургійні комбінати. Продовження бойових дій призведе до

²³ ТОП-200 найбільших компаній України за сумою сплати податкових платежів за 2020 рік. РЕЙТИНГ. Бізнес в офіційних цифрах. 2021. 18 квіт. URL: <https://rating.zone/top-200-najbilshykh-kompanij-ukrainy-za-sumoiu-splaty-podatkovykh-platezhiv-za-2020-rik/#> (дата звернення: 29.06.2022).

²⁴ Україна зазнала 564,9 мільярдів доларів втрат від російського вторгнення. Міністерство економіки України. 2022. 28 бер. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f951df0a-e65c-4b0e-871f-9bf1a857fe57&title=UkrainaZaznala564-9-MiliardivDolarivVtratVidRosiiskogoVtorgnennia> (дата звернення: 29.06.2022).

Динаміка частки регіонів у доходах загального фонду місцевих бюджетів України у 2022 р.
Джерело: розраховано авторками за: Місцеві бюджети. *open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (дата звернення: 29.06.2022).

зростання виробничих і експортних втрат, підвищить імовірність зупинення інших підприємств. У свою чергу, підприємства легкої промисловості зіткнулися з проблемами купівлі валюти для імпорту, переривання ланцюгів постачань, недостатнього кадрового забезпечення і релокації виробництв, розташованих на територіях, де відбуваються активні бойові дії [1]. Крім того, сьогодні в промисловості в цілому загострилися проблеми ринку праці й кадрового забезпечення, є значний дисбаланс у зайнятості та брак місць прикладання праці, але водночас спостерігається «кадровий голод» на підприємствах «Укроборонпрому»²⁵.

ВТРАТА ЕНДОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ — НЕДООТРИМАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИМИ БЮДЖЕТАМИ

Місцеві бюджети виступають основою фінансів регіонів. З одного боку, вони є джерелом фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для реалізації програм і заходів місцевого соціально-економічного розвитку, а з іншого — їх дохідна частина віддзеркалює діяльність суб'єктів економіки, які виступають наповнювачами відповідних місцевих бюджетів, а також ефективність і результативність використання ендогенного потенціалу регіону.

На тлі втрати ендогенного потенціалу регіонами України внаслідок воєнних дій (внутрішня і зовнішня міграція, безробіття і зниження ділової активності суб'єктів економіки), а також об'єктивної політики уряду щодо дерегулювання і зменшення податкового тиску на суб'єктів економіки в умовах війни, мали місце:

1) низький рівень виконання річних розписів місцевими бюджетами (у половині регіонів він становив менш як 30%), низькі темпи виконання дохідної частини бюджетів порівняно з січнем — квітнем 2021 р.;

2) перерозподіл питомих ваг регіонів у доходах загального фонду місцевих бюджетів України на користь областей Центральної та Західної частин України (рис.). Натомість суттєво знизилися частки регіонів, де велися (ведуться) активні бойові дії: Харківської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей, Києва і Київської, Одеської, Луганської та Чернігівської областей. З огляду на активність бойових дій на півдні України, у найближчі місяці слід очікувати зниження частки Миколаївської і Одеської областей у доходах загального фонду місцевих бюджетів України.

У рейтингу формування доходів загального фонду місцевих бюджетів України в розрахунку на одного мешканця незмінною залишилася четвірка лідерів — Київ, Полтавська, Дніпропетровська і Київська області. Натомість свої позиції значно погіршили Харківська і Запорізька області (у січні вони займали, відповідно, п'яте і шосте місце, а в травні — 18-те і 19-те).

3) посилення бюджетоформуючої ролі ПДФО (табл. 7) і, відповідно, зниження питомої ваги акцизного податку і плати за землю в усіх регіонах України, а також зменшення частки єдиного податку в майже половині регіонів.

²⁵ Там само.

Цікаво, що частка ПДФО в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів у розрізі регіонів (табл. 8) у регіонах, де ведуться активні бойові дії, перевищує 80% (по областях: Луганська — 96,4%, Херсонська — 83,5%, Миколаївська — 82,9%, Донецька — 81,3%). Таке зростання частки ПДФО в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів відбулося внаслідок: *по-перше*, збільшення у звітному році порівняно з попереднім частки ПДФО, яка зараховується до місцевого бюджету, з 60% до 64%; *по-друге*, перманентного зростання протягом трьох місяців війни обсягів ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями і особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами (табл. 8). Крім того, станом на квітень 2022 р. рівень виконання річного розпису із збирання ПДФО з грошового забезпечення (винагород) військовослужбовцям становив 72,6%, а загальний рівень — лише 30,3%. Від-

Таблиця 7. Частка ПДФО в доходах загального фонду місцевих бюджетів регіонів України в травні 2021 р. і травні 2022 р.

Області	Частка, %		Зміна частки у травні 2022 р. щодо травня 2021 р., в. п.
	травень 2021 р.	травень 2022 р.	
Вінницька	64,2	73,2	9,0
Волинська	61,7	72,4	10,7
Дніпропетровська	42,0	50,5	8,6
Донецька	62,0	81,3	19,4
Житомирська	60,9	77,5	16,6
Закарпатська	61,2	75,0	13,8
Запорізька	52,8	70,7	17,9
Івано-Франківська	60,5	68,7	8,2
Київська	57,3	68,2	11,0
Кіровоградська	60,5	66,1	5,6
Луганська	76,5	96,4	19,9
Львівська	57,6	67,0	9,4
Миколаївська	67,6	82,9	15,3
Одеська	57,2	67,8	10,7
Полтавська	48,0	47,6	-0,4
Рівненська	63,4	74,0	10,7
Сумська	63,1	74,7	11,7
Тернопільська	64,1	72,7	8,6
Харківська	55,1	66,7	11,6
Херсонська	63,6	83,5	19,9
Хмельницька	65,6	76,1	10,4
Черкаська	61,7	72,7	11,0
Чернівецька	61,0	69,9	8,9
Чернігівська	59,0	78,6	19,6
Київ	40,6	40,6	0,0
У к р а ї н а	53,6	63,2	9,6

Джерело: розраховано авторками за: Місцеві бюджети. *open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (дата звернення: 29.06.2022).

Таблиця 8. Динаміка часток ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями й особами рядового і начальницького складу, в загальному обсязі ПДФО, акумульованому місцевими бюджетами

Області	Загальний обсяг ПДФО, млн грн				ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями і особами рядового і начальницького складу, млн грн				Частка ПДФО з грошового забезпечення (винагород) у загальному обсязі ПДФО, %				
	січень	березень	квітень	травень	січень	березень	квітень	травень	січень	березень	квітень	травень	зміна частки, травень щодо січня, в. п.
Вінницька	527,8	670,8	694,2	855,5	37,9	191,3	204,5	328,2	7,2	28,5	29,5	38,4	31,2
Волинська	308,7	407,6	430,4	511,0	20,5	120,4	133,3	208,1	6,6	29,5	31,0	40,7	34,1
Дніпропетровська	1876,2	1659,2	1900,3	2068,6	69,9	262,8	370,4	638,1	3,7	15,8	19,5	30,8	27,1
Донецька	837,1	776,8	871,7	782,7	87,5	172,7	337,6	337,4	10,5	22,2	38,7	43,1	32,6
Житомирська	410,8	507,8	640,8	796,3	46,1	183,5	305,6	443	11,2	36,1	47,7	55,6	44,4
Закарпатська	311,8	413,0	499,2	564,5	20,3	85,2	159,3	231,3	6,5	20,6	31,9	41,0	34,5
Запорізька	836,1	754,5	709,9	794,7	33,2	113,5	137,7	232,6	4,0	15,0	19,4	29,3	25,3
Івано-Франківська	372,8	470,0	500,6	565,0	15,8	90,9	132,8	183,3	4,2	19,3	26,5	32,4	28,2
Київська	977,4	847,4	930,3	1068,2	39,4	147,4	246,2	324,2	4,0	17,4	26,5	30,4	26,4
Кіровоградська	327,1	381,2	400,8	435,9	19,6	80,8	99,0	128,9	6,0	21,2	24,7	29,6	23,6
Луганська	250,8	270,6	388,5	422,2	42,3	116,2	280,5	331,5	16,9	42,9	72,2	78,5	61,6
Львівська	966,1	1275,5	1436,9	1634,1	69,2	303,2	419,3	628,4	7,2	23,8	29,2	38,5	31,3
Миколаївська	464,0	507,7	522,3	719,1	44,2	177,4	228,4	411,1	9,5	34,9	43,7	57,2	47,7
Одеська	900,4	1047,0	1052,3	1266,8	72,4	281,0	310,0	527,2	8,0	26,8	29,5	41,6	33,6

Закінчення табл. 8

Області	Загальний обсяг ПДФО, млн грн				ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями і особами рядового і начальницького складу, млн грн				Частка ПДФО з грошового забезпечення (винагород) у загальному обсязі ПДФО, %				
	сі-чень	березень	квітень	травень	сі-чень	березень	квітень	травень	сі-чень	березень	квітень	травень	зміна частки, травень щодо січня, в. п.
Полтавська	627,0	684,4	696,2	827,9	26,2	112,6	108,0	214,4	4,2	16,5	15,5	25,9	21,7
Рівненська	387,2	430,7	478,9	569,9	19,3	103,7	137,2	215,3	5,0	24,1	28,6	37,8	32,8
Сумська	384,6	380,6	426,7	569,1	28,1	85,0	140,5	258,5	7,3	22,3	32,9	45,4	38,1
Тернопільська	279,3	321,1	394,7	420,1	12,5	48,2	102,9	117,1	4,5	15,0	26,1	27,9	23,4
Харківська	1141,4	1010,5	901,9	1191,3	64,4	193,8	289,0	515,5	5,6	19,2	32,0	43,3	37,7
Херсонська	298,5	281,3	220,7	248,3	26,9	49,2	41,0	82,1	9,0	17,5	18,6	33,1	24,1
Хмельницька	453,4	554,9	559,8	697,2	35,9	168,3	144,9	283	7,9	30,3	25,9	40,6	32,7
Черкаська	430,1	438,8	538,0	700,3	17,4	69,6	158,7	306,3	4,0	15,9	29,5	43,7	39,7
Чернівецька	191,9	260,9	271,7	315,5	13,2	61,7	67,6	105,5	6,9	23,6	24,9	33,4	26,5
Чернігівська	354,5	330,2	448,4	582,7	33,0	98,9	192,5	308,7	9,3	30,0	42,9	53,0	43,7
Київ	2175,8	2243,6	1884,6	2206,7	111,9	278,5	325,1	438,7	5,1	12,4	17,3	19,9	14,8
Україна	16 092,0	16 927,4	17 800,7	20 813,3	1008,3	3596,9	5073,1	5073,1	6,3	21,2	28,5	28,5	22,2

Джерело: розраховано авторками за: Місцеві бюджети. *open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (дата звернення: 29.06.2022).

Таблиця 9. Частка місцевих податків і зборів у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів у травні 2021 р. і травні 2022 р.

Області	Частка, %		Зміна частки, травень 2022 р. до травня 2021 р., в. п.
	травень 2021 р.	травень 2022 р.	
Дніпропетровська	19,6	20,6	1,0
Київська	27,3	24,4	-2,9
Кіровоградська	23,9	20,9	-3,0
Київ	29,5	26,2	-3,3
Тернопільська	23,8	19,8	-4,0
Чернівецька	25,6	21,4	-4,2
Запорізька	25,0	20,3	-4,7
Україна	25,2	20,1	-5,0
Львівська	28,1	23,0	-5,1
Вінницька	25,0	19,6	-5,3
Рівненська	23,4	17,9	-5,5
Івано-Франківська	25,4	19,9	-5,6
Полтавська	19,6	14,0	-5,7
Черкаська	26,1	20,1	-6,0
Донецька	14,2	7,8	-6,4
Хмельницька	23,8	17,2	-6,5
Волинська	24,6	18,1	-6,6
Закарпатська	24,3	17,6	-6,7
Одеська	31,1	24,1	-7,0
Сумська	23,6	16,5	-7,1
Чернігівська	26,7	16,9	-9,8
Харківська	31,1	21,2	-9,9
Херсонська	23,1	13,2	-9,9
Житомирська	24,2	14,3	-9,9
Миколаївська	22,9	12,0	-10,9
Луганська	16,5	3,4	-13,1

Джерело: розраховано авторками за: Місцеві бюджети. *open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (дата звернення: 29.06.2022).

повідний аналіз у розрізі регіонів дає підстави дійти висновку, що фактично за трохи більш як два місяці повномасштабної війни місцеві бюджети акумулювали понад половину річного обсягу ПДФО з грошового забезпечення (винагород) військовослужбовцям. У деяких регіонах цей показник перевищує 80% (наприклад, у Житомирській області — 83,7%, Закарпатській — 82,5%, Хмельницькій — 80,7%). Натомість у Черкаській і Тернопільській областях рівень виконання річного розпису із збирання ПДФО з грошового забезпечення (винагород) перевищив 100% (відповідно, 102% і 100,1%).

Отже, зниження рівня оплати праці на 25—50% відносно довоєнного періоду²⁶ (фактично бази оподаткування ПДФО), яке мало місце в перші три

²⁶ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Червень 2022 року. *Національний банк України, Департамент монетарної політики та економічного аналізу*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4 (дата звернення: 29.06.2022).

місяці війни, а також продовження активних воєнних дій на території України дають підстави прогнозувати **збереження тенденції щодо забезпечення збирання ПДФО за рахунок відрахувань з виплат військовослужбовцям.**

Про втрату ендogenous потенціалу регіонами України в умовах повномасштабної війни свідчить і зниження частки місцевих податків і зборів у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів (табл. 9).

У січні — травні 2022 р. місцевими бюджетами України було акумульовано 33,8 млрд грн місцевих податків і зборів, що є на 5,5% меншим, ніж у аналогічний період попереднього року. Порівняння обсягів акумулювання місцевих податків і зборів у травні поточного року з відповідним періодом 2021 р. свідчить, що найбільших втрат очікувано зазнали регіони, де ведуться активні бойові дії, — Донецька (–417 млн грн), Запорізька (–302,2 млн грн), Харківська (–200,6 млн грн) і Херсонська (–181,1 млн грн) області (табл. 10).

Таблиця 10. Обсяги акумульованих місцевих податків і зборів місцевими бюджетами регіонів України в травні 2021 р. і травні 2022 р.

Області	Обсяги акумульованих податків		
	травень 2021 р., млн грн	травень 2022 р., млн грн	зміна, травень 2022 р. до травня 2021 р., в. п.
Львівська	1668,5	2439,2	770,0
Полтавська	1295,9	1739,4	443,5
Житомирська	699,5	1027,9	328,4
Дніпропетровська	3784,6	4093,5	308,9
Вінницька	873,3	1168,4	295,2
Одеська	1589,2	1867,6	278,5
Хмельницька	671,4	916,7	245,3
Миколаївська	631,0	867,3	236,3
Черкаська	730,4	962,9	232,5
Закарпатська	527,0	752,7	225,7
Рівненська	563,1	769,8	206,8
Волинська	513,4	705,5	192,1
Івано-Франківська	638,0	822,1	184,1
Чернігівська	606,0	741,5	135,5
Сумська	648,9	761,4	112,4
Тернопільська	467,4	577,9	110,5
Кіровоградська	551,9	659,2	107,3
Чернівецька	346,1	451,6	105,5
Київ	5333,5	5430,4	96,9
Луганська	355,7	438,1	82,4
Київська	1648,8	1565,6	–83,1
Херсонська	478,6	297,5	–181,1
Харківська	1986,0	1785,4	–200,6
Запорізька	1425,8	1123,6	–302,2
Донецька	1379,5	962,5	–417,0

Джерело: розраховано авторками за: Місцеві бюджети. *open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget> (дата звернення: 29.06.2022).

Акумуляція місцевих податків і зборів під час війни відбувається в умовах:

- зменшення бази оподаткування майновими податками. Станом на кінець травня плати за землю надійшли майже в півтора рази (–3126,5 млн грн) менше, ніж протягом аналогічного періоду 2021 р. Надходження від податку на нерухоме майно скоротилися майже в 1,2 рази (–365,3 млн грн). Попри в цілому низькі темпи виконання планового річного показника із збору майнових податків місцевими бюджетами у січні — травні поточного року, лідерами за вказаним показником були області Західного регіону України й окремі області Центральної України (насамперед, Вінницька, Черкаська і Полтавська області). Натомість аутсайдерами є області південно-східної та східної України, які сьогодні потерпають від найбільших обстрілів з боку окупантів. Відтак, на цих територіях було втрачено доступ до значної кількості земельних ділянок і об'єктів нерухомості. Зважаючи на чинні пільги з оподаткування майновими податками²⁷, нами прогнозується й **подальше зниження обсягів надходжень останніх до місцевих бюджетів регіонів (насамперед, східної та південно-східної України);**

- зниження частки єдиного податку в структурі місцевих податків і зборів у перший місяць війни (у березні — 39%, а в лютому — 71,9%) та її поступового зростання в наступні місяці (у квітні — 57,3%, травні — 65,1%). Цікаво, що найбільше частка єдиного податку в структурі місцевих податків і зборів у травні 2022 р. до травня 2021 р. зросла саме в регіонах, де ведуться бойові дії, — Херсонській, Харківській, Луганській, Миколаївській і Донецькій областях.

Результативність і фіскальна ефективність місцевих податків і зборів безпосередньо вказують на рівень використання ендогенного потенціалу регіону, складові якого (майно фізичних і юридичних осіб, земля, місцевий бізнес, туризм тощо) де-факто виступають об'єктом оподаткування. Отже, наведені розрахунки фактично вказують на **посилення в умовах війни ролі місцевого малого бізнесу в наповненні бюджетів регіонів у частині акумулювання місцевих податків і зборів.**

Проте прогнозування надходжень до місцевого бюджету єдиного податку в наступні податкові періоди є досить складним з огляду на чинні податкові преференції в частині його адміністрування²⁸. З одного боку, ці преференції дозволяють бізнесу працювати в умовах війни, а з іншого — у перспективі їх застосування може результуватися зменшенням обсягів надходжень до місцевих бюджетів. Крім того, з огляду на можливість переходу

²⁷ Пунктом 69.14 підрозділу 10 Перехідних положень Податкового кодексу України тимчасово (на період з 1 березня 2022 р. по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан) скасовано нарахування й плату за землю і земельні ділянки, що розташовані на територіях, де ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями РФ. Пунктом 69.22 підрозділу 10 Перехідних положень Податкового кодексу України регламентовано аналогічну до вищезгаданої норму щодо податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також об'єкти нежитлової нерухомості.

²⁸ З 1 квітня 2022 р. до припинення або скасування воєнного (надзвичайного) стану на території України: фізичні особи-підприємці — платники єдиного податку першої та другої груп можуть не сплачувати єдиний податок; платники єдиного податку третьої групи можуть сплачувати єдиний податок у розмірі 2% (замість 5%).

фізичних осіб-підприємців і юридичних осіб, у яких протягом попереднього календарного року обсяг доходу не перевищує 10 млрд грн, на сплату єдиного податку третьої групи платників єдиного податку за ставкою 2%, у **наступному податковому періоді очікується подальше суттєве скорочення надходжень до бюджету податку на прибуток, ПДВ і низки інших платежів** (довідково: станом на 31 березня 2022 р. підприємцями подано майже 150,5 тис. заявок (19,9% — від юридичних осіб і 80,1% — від фізичних осіб-підприємців) на перехід на сплату 2% єдиного податку).

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений аналіз дозволяє окреслити пріоритетні кроки для регіональних органів влади щодо усунення можливих загроз подальшої втрати ендогенного потенціалу регіонів України внаслідок збройної агресії Росії:

- розроблення альтернативної методики (або інтеграція розрізаних даних) і налагодження моніторингу переміщених осіб (як внутрішньо, так і зовнішньо переміщених), без орієнтації на класичні джерела інформації (поточний облік і перепис населення);

- забезпечення подальшого сприяння в здійсненні релокації бізнесу на території, де не ведуться активні бойові дії (за даними дослідження Advanter Group, 48% підприємств малого і середнього бізнесу з різних причин поки що не можуть перевезти своє виробництво в безпечні регіони). Крім формування податкової бази запуск нового бізнесу на територіях, де не ведуться активні бойові дії, дозволить створити нові робочі місця, сприятиме збереженню населення від від'їзду за кордон завдяки створенню передумов для підвищення його платоспроможності;

- сприяння в просуванні вітчизняної продукції на ринку, пошуку нових експортних можливостей. Наприклад, розгортання мережі прикордонно-логістичних центрів, оснащених сучасними терміналами для перевантаження і часткової обробки товарів різних типів, а також складськими приміщеннями для їх зберігання, включаючи багатопрофільні сховища й елеватори;

- активізація державно-приватного партнерства (ДПП) у контексті створення нової та реконструкції пошкодженої інфраструктури. Для бізнесу стимулом до активізації інвестування в межах ДПП може стати впровадження податкових преференцій, зокрема, у контексті перегляду нормативів амортизації основних засобів, а також податкових преференцій щодо прибутків, які направляються на капітальні інвестиції;

- оперативна дерегуляція в податковій і митній сферах, оновлення державної політики у відповідності з потребами воєнного стану — збереження політики зменшення адміністративного і податкового навантаження на бізнес, проте усунення можливих зловживань. Наприклад, підтримуючи передбачену ст. 69.1 підрозділу XX Податкового кодексу України можливість платника податків пролонгувати строки сплати податків і зборів на період до шести місяців після припинення або скасування в Україні воєнного стану, доцільним вважаємо скорочення термінів подання звітності, реєстрації у відповідних реєстрах податкових накладних, розрахунків коригування тощо з шести до трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в

Україні. Крім того, вважаємо за необхідне більш адресне надання пільг з оплати податків і зборів суб'єктам економіки (наприклад, з огляду на їх локацію відносно зони проведення активних бойових дій);

- лібералізація трудових відносин на період воєнного стану, зокрема, через затвердження офіційного порядку бронювання ключових співробітників підприємств від призову для збереження можливості функціонування підприємств;

- упровадження механізму приєднання релокованих підприємств до правового режиму існуючих індустріальних парків (виробничих кластерів), які знаходяться на території більш безпечних регіонів. Пріоритетно, аби такі парки (кластери) були транскордонними, орієнтованими на використання наявного природно-ресурсного й економічного потенціалів регіону, у якому розміщені;

- надання нового імпульсу розвитку, у тому числі релокованому бізнесу, шляхом реалізації низки різнопрофільних навчально-освітніх і консалтингових програм для місцевого населення й внутрішньо переміщених осіб щодо започаткування і масштабування бізнесу, а також ініціювання всеукраїнського пілотного проєкту щодо запровадження в Західному регіоні України (або в його окремих областях, зважаючи на лідерство регіону за кількістю релокованого бізнесу) спеціального режиму оподаткування бізнесу для новостворених малих підприємств і стартапів.

У сьогоднішніх умовах, попри складні виклики, які постали перед усіма регіонами України, відкриваються і нові можливості для підвищення ефективності використання ендогенного потенціалу їх розвитку. Проте для максимального використання цих перспектив потрібно вже нині започаткувати роботу з напрацювання відповідних концептуальних рішень, які надалі мають бути покладені в основу програмних і стратегічних документів, адаптованих до умов функціонування суб'єктів економіки у воєнний період, і спрямовані на забезпечення зростання конкурентоспроможності регіонів на довгострокову перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В.М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. Вип. 5. С. 30—38.
2. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 3—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003>
3. Лібанова Е.М. Про оцінювання масштабів і наслідків вимушених зовнішніх міграцій населення України. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. Вип. 5. С. 17—23.

Надійшла 08.07.2022

Прорецензована 22.07.2022

Доопрацьована 05.08.2022

Підписана до друку 08.08.2022

REFERENCES

1. Heyets V.M. On the assessment of Ukraine's economic losses due to the armed aggression of the Russian Federation (Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine, March 30, 2022). *Visnyk of the NAS of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 30-38 [in Ukrainian].
2. Deineko L., Kushnirenko O., Tsyplitska O., Gakhovych N. Consequences of full-scale military aggression of the Russian Federation for Ukrainian industry. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 3-25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003> [in Ukrainian].
3. Libanova E.M. On assessing the scale and consequences of forced external migration of the population of Ukraine (Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine, March 23, 2022). *Visnyk of the NAS of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 17-23 [in Ukrainian].

Received on July 8, 2022

Reviewed on July 22, 2022

Revised on August 5, 2022

Signed for printing on August 8, 2022

Mariana Melnyk, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Head of the Department of Spatial Development
Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine
Iryna Leshchukh, PhD (Econ.),
Senior Research Fellow of the Department of Spatial Development
Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine

INFLUENCE OF RUSSIAN FEDERATION'S ARMED AGGRESSION ON THE ENDOGENOUS POTENTIAL OF THE REGIONS OF UKRAINE

Endogenous potential is the foundation of socio-economic development of regions and the state as a whole, the source of their socio-economic progress. The Russian Federation's war against Ukraine caused an unprecedented humanitarian crisis, a decline in economic dynamics and loss of the endogenous potential of country's regions. The scope of the endogenous potential loss of the regions of Ukraine during the war is analyzed. The loss of human and labor capital of the country's regions due to the migration of citizens abroad, as well as internal displacement from regions where active hostilities are ongoing to safer regions, is shown. The approximate amount of consumer demand loss by the regions of Ukraine as a result of the internal displacement of the population is calculated; an increase in interregional consumer demand disparities, caused by the movement of the population from regions where hostilities are ongoing to more peaceful regions, was revealed. It is estimated that as of the beginning of June, approximately 1.9 billion dollars of consumer demand «moved» from Ukrainian economy abroad. A decrease in the quality of life and living standards of the current population of Ukraine, as well as its socio-psychological maladaptation in the conditions of war, was revealed.

The behavior of the business is analyzed and the scale of its losses that occurred in the first months of the war is determined, the main directions of adaptation to the new conditions of activity are shown — relocation of production facilities and employees, sectoral transformation of business.

The effect of the endogenous potential loss of the regions of Ukraine during the war on the decline in local budgets revenues is considered. The rising role of the local small business in filling regional budgets in terms of local taxes and fees accumulation is indicated.

Keywords: *Ukraine-Russia war; endogenous potential of the region; human potential loss; job losses; local budgets revenues; relocation.*